

РЕЦЕНЗІЯ
на дисертацію Демченка Святослава Володимировича на тему:
“Інститут представництва в адміністративному судочинстві України та
закордонних держав”,
подану до захисту на здобуття ступеня доктора філософії
з галузі знань 08 «Право»
за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дослідження. Стан сучасного українського суспільства та правової системи характеризується триваючими реформами і новими викликами, що безпосередньо впливають на сферу судочинства. Реформа інституту правничої допомоги, розпочата конституційними змінами 2016 року (впровадження т.зв. «адвокатської монополії»), докорінно змінила підходи до представництва в судах. Одночасно воєнні реалії та запровадження воєнного стану створили додаткові перешкоди у доступі до правосуддя та правової допомоги (складність комунікації з клієнтами, обмеження присутності в суді тощо). За таких умов забезпечення ефективного процесуального представництва в адміністративному судочинстві набуває особливої актуальності, адже саме через інститут представництва гарантується реалізація права на судовий захист та рівний доступ до правосуддя. Тема дисертації Демченка С.В. є своєчасною і суспільно значущою, оскільки спрямована на вдосконалення правових механізмів участі представників у адміністративному судочинстві, що має прямий вплив на якість правосуддя та реалізацію принципу верховенства права.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в руслі державних пріоритетів розвитку правової науки і практики. Зокрема, тематика роботи відповідає положенням Закону України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки», завданням Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року (затвердженої постановою КМУ від 14.04.2021 № 366-р) щодо забезпечення рівного доступу до правосуддя, а також цілям сталого розвитку України на період до 2030 року (Указ Президента № 722/2019). Окреслені у дисертації проблеми узгоджуються з

пріоритетами державної політики у цифровізації та впровадженні новітніх технологій, про що свідчить врахування Концепції державної цільової науково-технічної програми з використання технологій штучного інтелекту (схвалена розпорядженням КМУ від 13.04.2024 № 320-р). Дисертаційна робота виконана на кафедрі адміністративного і кримінального права Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара відповідно до плану науково-дослідних робіт університету; тему затверджено Вченою радою університету (протокол № 4 від 19.11.2020 р.).

Ознайомлення зі змістом дисертації та науковими публікаціями здобувача дозволяє дійти висновку, що проведений автором науковий аналіз є ґрунтовним і добре обґрунтованим. Такий аналіз підтверджує обґрунтованість наукових положень, висновків та рекомендацій, отриманих у ході комплексного дослідження проблем інституту представництва в адміністративному судочинстві. Тема дисертації Демченка С.В. є актуальною та важливою для забезпечення ефективного функціонування системи адміністративного правосуддя в умовах триваючої судової реформи та сучасних викликів, пов'язаних із військовим станом і цифровізацією суспільства.

Дисертаційне дослідження присвячене комплексному аналізу сутності, ролі та особливостей інституту процесуального представництва як важливого елемента механізму реалізації права на захист в адміністративному судочинстві. Автор роботи всебічно розкрив природу поняття «представництво» у публічно-правовому аспекті, визначив місце інституту представництва в системі забезпечення доступу до правосуддя та його значення для реалізації прав і законних інтересів учасників адміністративних процесів. У роботі окреслено коло правовідносин, що виникають у процесі здійснення представництва в адміністративних судах, та проаналізовано механізми участі представників (адвокатів, законних та інших уповноважених осіб) на всіх стадіях розгляду адміністративних справ. Таким чином, дослідження охоплює як теоретичні засади і історичні передумови формування інституту представництва, так і прикладні аспекти реалізації представницьких повноважень у сучасному адміністративному судочинстві.

Структура роботи. Структура дисертації є логічною та відповідає меті й поставленим завданням. Дисертація складається з анотацій українською та англійською мовами, переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів (що містять одинадцять підрозділів), висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (165 найменувань на 21 сторінці) та трьох додатків (8 сторінок). Загальний обсяг роботи – 201 сторінка, з них 155 сторінок основного тексту.

У вступі обґрунтовано актуальність теми, визначено мету та основні завдання дослідження, окреслено його об'єкт, предмет і методологічну базу, сформульовано наукову новизну та практичне значення отриманих результатів. Перший розділ дисертації присвячений теоретико-методологічним засадам дослідження інституту представництва: проаналізовано генезу інституту представництва та особливості його розвитку в адміністративному процесі в Україні та світі; розкрито правову природу і специфіку процесуального представництва в адміністративному судочинстві України; надано загальну характеристику інституту адвокатури в правовій системі України (розглянуто зміст, принципи та функції адвокатури). Другий розділ присвячено особливостям правового статусу представника в адміністративному судочинстві: визначено поняття та зміст правового статусу представника як суб'єкта адміністративного процесу; висвітлено дихотомію процесуального представництва (за законом і за договором), тобто розмежовано особливості представництва, що здійснюється на підставі закону (наприклад, представництво органами державної влади, прокурором, іншими уповноваженими особами), і представництва на договірних засадах (адвокатське представництво, самопредставництво юридичних осіб через їхніх посадових осіб); розглянуто арбітражного керуючого як специфічного представника юридичної особи-боржника у процедурах банкрутства; проаналізовано особливості юридичної відповідальності представника та здійснення контролю за його діяльністю у сфері адміністративного судочинства. Третій розділ дисертації спрямований на пошук оптимальних напрямів розвитку інституту представництва: досліджено зарубіжний досвід (США, Велика Британія, Німеччина, Франція) організації інституту професійного представництва та визначено можливості використання найкращих практик в Україні; висвітлено проблеми та

перспективи розвитку інституту професійного представництва під час позасудових примирних процедур (медіації) при вирішенні адміністративних спорів; окреслено перспективи та вплив інформаційних технологій (зокрема, штучного інтелекту) на удосконалення організаційних і процедурних засад здійснення представницької діяльності адвокатів та інших уповноважених осіб. У загальних висновках узагальнено результати проведеного дослідження, сформульовано підсумкові висновки і конкретні рекомендації, що логічно випливають зі змісту роботи.

Основні результати та досягнення здобувача. Серед ключових результатів, отриманих дисертантом, варто відзначити наступні:

- ◆ проведено цілісний історико-правовий аналіз розвитку інституту представництва, визначено етапи становлення цього інституту в Україні та виокремлено чинники, що впливали на формування представництва за законом і за договором;
- ◆ запропоновано авторське визначення поняття адвокатури як публічно-правового професійного об'єднання юристів, діяльність якого спрямована на забезпечення реального та повноцінного захисту прав і законних інтересів осіб шляхом надання кваліфікованої правничої допомоги (таким чином дисертант наголошує, що адвокатура не є органом державної влади, а виступає інструментом правозахисту у громадянському суспільстві);
- ◆ удосконалено класифікацію видів процесуального представництва: чітко розмежовано категорії представників за законом (до них віднесено, зокрема, державних посадових осіб, уповноважених представляти державу або інших осіб за посадою; осіб, які здійснюють представництво юридичних осіб на підставі спеціального статусу – напр., арбітражні керуючі; представників громадських організацій в інтересах інших осіб) та представництва за договором (адвокатське представництво і самопредставництво); при цьому обґрунтовано необхідність нормативного визнання особливого статусу ліквідатора неплатоспроможної юридичної особи як суб'єкта, що здійснює представництво інтересів інших осіб на підставі закону;
- ◆ здійснено поглиблений аналіз сучасного законодавства України у сфері представництва в адміністративному процесі та проблем його

правозастосування, зокрема розглянуто вплив «адвокатської монополії» на ринок юридичних послуг і виявлено низку колізій та прогалин (як-от нечіткість критеріїв «малозначних» справ, у яких допускається неадвокатське представництво, та практичні труднощі реалізації права на самопредставництво юридичних осіб);

- ◆ розроблено конкретні пропозиції щодо вдосконалення законодавства, що регулює інститут представництва в адміністративному судочинстві: дисертант, зокрема, пропонує законодавчо уточнити дефініцію «самопредставництво юридичної особи» та обмежити можливості самопредставництва для суб'єктів приватного сектора (щоб уникнути обходу вимог щодо адвокатського представництва); детально врегулювати в Кодексі адміністративного судочинства України питання участі представника у випадках, коли сторона не може запросити адвоката (в тому числі уточнити критерії малозначних спорів та інших виключень із загального правила представництва адвокатом); а також передбачити належне нормативне регулювання участі адвоката в процедурах медіації при вирішенні адміністративних спорів;
- ◆ обґрунтовано доцільність впровадження обов'язкового страхування професійної відповідальності адвокатів в Україні задля посилення гарантій якості правничої допомоги;
- ◆ проведено порівняльно-правове дослідження досвіду провідних зарубіжних держав (США, Великої Британії, Німеччини, Франції) щодо організації інституту професійного судового представництва, на основі чого сформульовано пропозиції з адаптації кращих зарубіжних практик до українських реалій;
- ◆ приділено увагу сучасним викликам цифрової епохи: дисертантом теоретично обґрунтовано можливості інтеграції новітніх цифрових інструментів (зокрема, технологій штучного інтелекту) в діяльність представників у судовому процесі; проаналізовано нормативні підходи ЄС до регламентації штучного інтелекту (згадано проект Регламенту ЄС про AI) та окреслено проблемні аспекти використання AI у юридичній практиці; запропоновано підходи до безпечного використання таких технологій у адвокатській діяльності, особливо в умовах воєнного стану (для збору доказів, підтримання зв'язку з клієнтами тощо).

Наукова новизна та значущість результатів дослідження. Дисертація містить низку нових наукових результатів, що мають істотне значення для теорії і практики адміністративного права та процесу. Наукова новизна роботи полягає передусім у тому, що це одне з перших після запровадження «адвокатської монополії» комплексних доктринальних досліджень процесуального представництва в адміністративному судочинстві України. У результаті проведеного дослідження сформульовано низку положень і висновків, нових у концептуальному плані й важливих для юридичної науки та практики. Зокрема, автором вперше запропоновано цілісне бачення інституту адвокатури як особливого публічно-правового інструменту забезпечення права на захист, уточнено понятійний апарат (надано авторське визначення поняття «адвокатура», розмежовано поняття представництва за різними підставами тощо) та удосконалено класифікацію видів представництва. Дисертант розвинув наукові уявлення про межі та форми самопредставництва юридичних осіб, обґрунтувавши необхідність звуження сфери його застосування для приватних підприємств. Вперше в українській науці адміністративного процесу комплексно досліджено питання участі адвоката у медіації та запропоновано закріпити цей аспект на законодавчому рівні. Значущим новим результатом є також обґрунтування запровадження обов'язкового страхування професійної відповідальності адвокатів – такий підхід раніше не отримував належної уваги в науці, але має важливе практичне значення для підвищення стандартів адвокатської діяльності. Окрім того, дисертантом здійснено оригінальне дослідження взаємодії права і сучасних технологій: проаналізовано правові рамки використання штучного інтелекту у сфері представництва та запропоновано шляхи врахування цифрових інструментів у діяльності адвокатів. Таким чином, робота значно поглиблює наукові знання про інститут представництва в адміністративному судочинстві, розвиваючи міждисциплінарний підхід (на перетині адміністративного процесу, адвокатурознавства, ІТ-права тощо) та заповнюючи прогалини у вітчизняній науці, що виникли внаслідок стрімких реформ правничої професії.

Практична цінність дисертації підтверджується можливістю використання отриманих результатів у різних напрямках. Нормотворча діяльність: запропоновані

дисертантом рекомендації можуть бути використані при підготовці змін до законодавчих актів (Кодексу адміністративного судочинства, законів «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», «Про безоплатну правову допомогу» тощо) з метою вдосконалення інституту представництва. Зокрема, його пропозиції щодо уточнення терміна «самопредставництво», розмежування форм законного представництва, особливостей статусу арбітражних керуючих як представників, введення обов'язкової перевірки повноважень адвоката через електронний ордер – все це може бути враховано у законотворчому процесі. Правозастосовна практика: висновки дисертації слугують методичними орієнтирами для суддів та правників при вирішенні питань про межі повноважень представника, допустимість дій особи, що виступає як самопредставник, оцінки доказів, отриманих із використанням цифрових технологій, тощо. Освітній процес: матеріали дисертації можуть бути використані у викладанні навчальних дисциплін з адміністративного процесу, адвокатської етики, порівняльного судочинства, а також при підготовці підручників і навчальних посібників з відповідної тематики. Діяльність органів адвокатського самоврядування: окремі рекомендації автора (щодо етичних стандартів представництва у цифровому середовищі, вдосконалення порядку оцінювання компетентності адвокатів тощо) можуть бути впроваджені у практику Національної асоціації адвокатів України з метою підвищення професійних стандартів. Загалом, практична реалізація здобутих результатів сприятиме підвищенню ефективності та культури представництва у адміністративному судочинстві, що позитивно позначиться на функціонуванні всієї системи правосуддя.

Водночас окремі положення дисертації є дискусійними або потребують додаткового пояснення, що дає підстави для наступних зауважень:

1. У роботі належним чином досліджено досвід провідних західних країн (ЄС, США) щодо інституту представництва. Вважаємо, що дисертант міг би розширити компаративний аналіз за рахунок правових систем держав Східної Європи або пострадянського простору, які теж пройшли через схожі реформи адвокатури. Включення прикладів із країн, близьких Україні за історико-правовою спадщиною,

дозволило б повніше врахувати специфіку впровадження запропонованих змін у національну практику.

2. Дисертант запропонував низку прогресивних законодавчих ініціатив (обов'язкове страхування адвокатів, посилення контролю за представниками тощо). Було б корисним обговорити, як саме ці нововведення можуть бути впроваджені на практиці. Бачення здобувача щодо шляхів реалізації його пропозицій у разі внесення відповідних змін до законодавства було б доречним почути під час захисту.

3. Потребують пояснення питання відповідальності за можливі помилки AI-систем при підготовці документів чи доказів, забезпечення конфіденційності інформації при використанні електронних ресурсів, а також межі допустимості застосування алгоритмів замість людини-адвоката. Більш розгорнутий аналіз потенційних ризиків і шляхів їх мінімізації зробив би відповідний розділ дисертації ще ґрунтовнішим.

Загалом, висловлені зауваження мають рекомендаційний характер і жодним чином не впливають на позитивну оцінку дисертаційної роботи. Вони не стосуються принципових положень або висновків дослідження, а покликані лише підкреслити можливості для подальшої наукової дискусії та розвитку теми.

Загальна оцінка кваліфікаційної наукової праці. Представлена до захисту дисертація є самостійною, завершеною і належно структурованою науковою працею, що відповідає встановленим вимогам до робіт такого рівня. Дослідження виконане на високому науково-теоретичному рівні; зміст роботи відзначається внутрішньою логікою, послідовністю та аргументованістю. Дисертант продемонстрував здатність застосовувати сучасну методологію, критично аналізувати нормативний матеріал і доктринальні джерела, формулювати обґрунтовані висновки. Отримані результати мають вагомe теоретичне і прикладне значення, а проведене дослідження вирішує актуальне наукове завдання у галузі судового права – підвищення ефективності правового регулювання та практики представництва в адміністративному судочинстві. Загальний рівень виконання роботи повністю відповідає спеціальності 081 «Право» та критеріям, що ставляться до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії.

ВИСНОВОК

Дисертація «Інститут представництва в адміністративному судочинстві України та закордонних держав» Демченка Святослава Володимировича відповідає всім вимогам, передбаченим Порядком присудження ступеня доктора філософії (затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44). Її автор, Демченко Святослав Володимирович, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – «Право».

Рецензент:

Завідувачка кафедри європейського
та міжнародного права
юридичного факультету Дніпровського
національного університету
імені Олеся Гончара
доктор юридичних наук, професор

Катерина БЕРЕЖНА

Підпис д.ю.н, професора Бережної К.В.

«ЗАСВІДЧУЮ»

Проректор з наукової роботи
Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара

«11» 08 2025 р.

Олег МАРЕНКОВ